

Utrecht University

Pronken tot in het graf: onderzoek naar de functie van de wapenrok als onderdeel van het stadhoudelijke uitvaartceremonieel

Bachelor Eindwerkstuk Kunstgeschiedenis

Januari 2021

Lara Mutsaers, 5901855

7202 woorden

Samenvatting

In dit onderzoek staat de functie van de wapenrok centraal binnen de context van het uitvaartceremonieel van de Oranje-stadhouders ten tijde van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Het uitvaartceremonieel van een overleden Oranje-Stadhouder en in het bijzonder de rouwstoet fungeerde als propagandistisch mechanisme om zo een bepaalde hiërarchie te creëren of bevestigen tussen de (familie van de) stadhouder en de verschillende lagen van de bevolking, ofwel de toeschouwers van de lijkstatie. Het voornaamste aspect hiervan was het legitimeren van de Oranje-dynastie en de macht van de (familie van de) stadhouder. Het stadhouderlijk ambt was immers tot 1674 niet erfelijk. Een tweede aspect was het benadrukken van de adellijke en ridderlijke afkomst van de Oranje-Nassaus. Om deze twee aspecten te verwezenlijken was de stadhouderlijke lijkstatie doordrenkt van symboliek en heraldiek om zo bepaalde boodschappen over te brengen bij het publiek. De familie van de stadhouder trad vaak op als regisseur. Elk ornament en elke persoon die deel uitmaakte van het uitvaartceremonieel was dan ook zorgvuldig gekozen en elk element had zijn eigen functie en betekenis. Elk onderdeel droeg individueel bij aan de uiteindelijke constructie van het (zelf)portret van de overledene om zo tot een propagandistisch mechanisme te komen. De wapenrok, een van de meegedragen ornamenten in het ceremonieel had een meerduidige functie binnen de context van het stadhouderlijk uitvaartceremonieel. Het betrekken van de wapenrok binnen het uitvaartceremonieel draagt bij aan het legitimeren van de stadhouderlijke (militaire) macht en daarmee ook de legitimering van de dynastie van de familie van de Oranje-stadhouder. Bovendien laat de wapenrok de adellijke en ridderlijke identiteit van de stadhouderlijke familie zien, wat het standsverschil moet benadrukken. Dit onderzoek is een extensie van de bestaande literatuur over het stadhouderlijke uitvaartceremonieel en geeft ons een dieper begrip van het achterliggende propagandistische mechanisme. Het onderzoek wijst bovendien uit dat elk detail van de stadhouderlijke uitvaart tot in de puntjes verzorgd en uitgekozen was en dat elk individueel element apart bijdraagt aan het geconstrueerd (zelf)portret van de overledene.

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
Inleiding.....	4
1. Het stadhoudelijk uitvaartceremonieel als geconstrueerd (zelf)portret	10
1.1. Het stadhouderschap in de Republiek	10
1.2. Voor wie, door wie?	11
1.3. Legitimering van de stadhoudelijke dynastie en macht	13
1.4. Adellijke distinctiezucht	18
1.5. Besluit	21
2. De wapenrok in de stadhoudelijke uitvaartceremonie	21
2.1. <i>Begraefenis van syne hoogheyt Frederic Henric</i>	21
2.2. De Nassause wapenrok.....	26
2.3. De wapenrok als statussymbool en distinctie-instrument.....	28
2.4. Een ridderlijk cluster.....	31
2.5. Besluit	34
Conclusie.....	37
Bibliografie.....	39
Bijlage 1 – Pamflet van de lijkstatie van Willem IV	42

Inleiding

De moord op Willem van Oranje op 10 juli 1584 wordt tegenwoordig beschouwd als een van de spraakmakendste gebeurtenissen uit de geschiedenis, maar zijn uitvaartceremonie in datzelfde jaar was ten minste net zo spraakmakend. Er werd met alle pompa en statie afscheid genomen van Willem van Oranje. Zijn lichaam werd middels een lange rouwstoet vanuit het stadhoudelijk hof in Den Haag begeleid naar de Nieuwe kerk in Delft waar zijn lichaam uiteindelijk zou worden bijgezet.¹ Het begrafenisceremonieel van Willem van Oranje markeerde het begin van een Hollandse funeraire traditie van stadhoudelijke uitvaarten ten tijden van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De uitvaart van Willem van Oranje werd het basismodel van de daaropvolgende uitvaarten van de Oranje-stadhouders, zoals die van Maurits en Frederik Hendrik. Het uitvaartceremonieel van Van Oranjes' opvolgers, waren dan ook grotendeels hetzelfde als de uitvaart van Willem van Oranje. Er was slechts sprake van een schaalvergroting en professionalisering.²

De stadhoudelijke uitvaarten waren openbaar en dus toegankelijk voor iedereen. Ze waren bovendien erg spectaculair en er kwamen altijd veel mensen op af.³ Een van de belangrijkste onderdelen van het uitvaartceremonieel was de rouwstoet. Deze stoet begeleidde het lichaam van de overleden Oranje-stadhouder van het stadhoudelijk hof in Den Haag, naar Delft, waar de grafkerk van de familie zich bevond. Door het openbare karakter van de rouwstoet leende deze zich uitermate goed voor propagandistische doeleinden. De rouwstoet was daarom doordrenkt met heraldiek en andere symbolen om een bepaalde boodschap over te brengen.⁴ Elk element en elke

---

¹ C. Santing, "Spreken vanuit het graf. De stoffelijke resten van Willem van Oranje in hun politiek-culturele betekenis," *BMGN-Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 1, DOI: <http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6560> (geraadpleegd 29 januari 2021).

² G.H. Janssen, "Dynastieke transfer in de Republiek. De politieke en religieuze betekenis van de stadhoudelijke begrafenisstoet," *Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 9, DOI: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/242655> (geraadpleegd 9 november 2020).

³ C.H.L.I. Cools, "Uitvaarten als intredes: de scenografie van de successie bij aristocratische begrafenis in de Bourgondisch-Habsburgse landen en in de jonge Republiek." In *Bourgondië voorbij: de Nederlanden 1250-1650*, red. Mario Damen en Louis Sicking (Hilversum: Verloren. 2010), 206.

⁴ C. Santing, "Spreken vanuit het graf. De stoffelijke resten van Willem van Oranje in hun politiek-culturele betekenis," *BMGN-Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 1, DOI: <http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6560> (geraadpleegd 29 januari 2021).

persoon die deel uitmaakte van de rouwstoet werd daarom ook zorgvuldig uitgekozen. Elk onderdeel van de stoet was immers een indicatie van het sociale, symbolische en economische kapitaal van de overledene en daarmee ook die van de familie. Ook de lengte van de stoet was een belangrijke indicatie van de maatschappelijke positie van de overledene.⁵

Een van de ornamenten die standaard werd meege dragen in de stadhoudelijke uitvaartstoet was de wapenrok (**afb. 1**). Dit voorwerp werd tijdens de uitvaartceremonie gedragen op een lange rode stok, die bovenaan gemaakt was als een kruis met neerhangende vleugelhouten zodat de uiteindes van de schouderstukken van de wapenrok uitgerekt zouden blijven (**afb. 2**).⁶ De wapenrok werd steeds op een vaste plek in de stadhoudelijke rouwstoet gepositioneerd, in een cluster met een stel andere ornamenten, vlak voor de baar met het lichaam van de overledene.⁷

---

⁵ Nikolaj Bijleveld, "Gelijkheid en onderscheid in de adellijke begrafenisrituelen van de achttiende eeuw," *Virtus: Journal of Nobility Studies* 16(2010): 22, 26, DOI: <https://virtusjournal.org/article/view/31692> (geraadpleegd 11 januari 2021).

⁶ Op deze manier is het beschreven in het verslag van de uitvaart van Willem IV, het is aannemelijk dat deze techniek ook werd toegepast bij andere stadhouders (**bijlage 1**).

⁷ Zie sectie 2.4.

Afb. 1. Johan Pietersz. Smout (toegeschreven), *Nassause wapenrok*, 1647, zijde linnen en metaalgaren, 90x130x21 cm, Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, bruikleen aan het Rijksmuseum Amsterdam, NG-KOG-42 (foto: <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/NG-KOG-42>, geraadpleegd op 9 december 2020).

Afb 2. Pieter Nolpe naar Pieter Jansz. Post, *De begrafenisstoet van Frederik Hendrik* (plaat nr. 20), 1651, ets en deels met de hand gekleurd op papier, 225x565 mm, Rijksmuseum Amsterdam, NG-793-72 (foto: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.359359>, geraadpleegd 22 december 2020).

Zoals dit onderzoek zal uitwijzen is er bewust voor gekozen om de wapenrok te betrekken in het stadhoudelijke uitvaartceremonieel. Dit zal blijken uit de beantwoording van de volgende vraag die in dit onderzoek centraal staat: wat was de oorspronkelijke functie van de wapenrok als ornament binnen de context van het uitvaartceremonieel van de Oranje-stadhouders ten tijde van de Republiek? In dit onderzoek worden dus alleen de uitvaarten van de Oranje-stadhouders onderzocht. Deze uitvaarten volgden stuk voor stuk eenzelfde model, de begrafenis van Willem van Oranje.⁸ Stadhoudelijke uitvaarten van leden van de andere stadhoudelijke familie die in de Republiek de macht had, de familie Nassau-Dietz, zaten iets anders in elkaar en volgden andere conventies.⁹ De wapenrok zou in het uitvaartceremonieel van de Oranje-stadhouders en de stadhouders van de familie Nassau-Dietz dus een heel andere functie gehad kunnen hebben. Daarom is het belangrijk om een onderscheid te maken tussen het uitvaartceremonieel van deze twee stadhoudelijke families.

De functie van de wapenrok in de context van de stadhoudelijke uitvaart wordt onderzocht door een analyse van de bestaande relevante literatuur. Deze informatie wordt vervolgens op een nieuwe manier bij elkaar gebracht waardoor het bestaande idee van de functie van het gehele stadhoudelijke uitvaartceremonieel bevestigd wordt. Dit wordt namelijk op een heel ander niveau geïnterpreteerd. Er is al veel gepubliceerd over het stadhoudelijke uitvaartceremonieel, waarbij de uitvaart steeds als geheel wordt besproken. Specifieke ornamenten zoals de wapenrok, komen in deze publicaties wel aan bod, maar worden altijd besproken als onderdeel van het geheel en zijn nooit het hoofdonderwerp van onderzoek.¹⁰ Juist door dergelijke ornamenten als

---

⁸ G.H. Janssen, "Dynastieke transfer in de Republiek. De politieke en religieuze betekenis van de stadhoudelijke begrafenisstoet," *Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 9, DOI: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/242655> (geraadpleegd 9 november 2020).

⁹ Ibid., 11.

¹⁰ Zoals bij bijvoorbeeld: C. Santing, "Spreken vanuit het graf. De stoffelijke resten van Willem van Oranje in hun politiek-culturele betekenis," *BMGN-Low Countries Historical Review* 122(2007)2, DOI: <http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6560> (geraadpleegd 29 januari 2021). en G.H. Janssen, "Dynastieke transfer in de Republiek. De politieke en religieuze betekenis van de stadhoudelijke begrafenisstoet," *Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 9, DOI: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/242655> (geraadpleegd 9 november 2020).

hoofdobject van onderzoek te beschouwen, ontstaat er een andere kijk op het uitvaartceremonieel van de Oranje-stadhouders in de zestiende tot en met de achttiende eeuw.

De belangrijkste publicaties die het uitgangspunt vormen voor dit onderzoek gaan over het stadhoudelijke uitvaartceremonieel als geheel. Deze publicaties geven inzicht in de functie van het ceremonieel. Een voorbeeld hiervan is het artikel “Spreken vanuit het graf” van C. Santing. In dit artikel doet zij onderzoek naar het uitvaartceremonieel van Willem van Oranje.¹¹ Andere belangrijke publicaties gaan in op de traditie van sterven en begraven ten tijden van de Republiek. Een voorbeeld hiervan is het boekje *Inleidinge tot het ceremonieel, en de plegtigheden der begraavenissen en der wapen-kunde* van Cornelis van Alkemade, gepubliceerd in 1713.¹² Van Alkemade beschrijft hierin verschillende aspecten en conventies van de dood en het begraven van belangrijke, vaak edele, personen. Veel daarvan hebben betrekking op het ceremonieel van uitvaarten in de Republiek. Van Alkemade beschrijft de verschillende conventies van de rouwstoet en probeert sommige gebruiken en tradities te verklaren en te duiden aan de hand van het verleden. Dit boekje wordt gezien als een van de belangrijkste bronnen op het gebied van begrafenis cultuur in de vroegmoderne tijd.

Een andere belangrijke bron van informatie zijn de ‘ooggetuigenverslagen’ van het stadhoudelijk uitvaartceremonieel. Veel stadhoudelijke uitvaarten zijn over het algemeen goed en divers gedocumenteerd in tekst en beeld.¹³ Ondanks dat dit soort publicaties slechts de hoogtepunten van het ceremonieel bespreken, geven ze ons wel een waarheidsgetrouw inzicht in hoe het er aan toe ging tijdens het stadhoudelijke uitvaartceremonieel en hoe bijvoorbeeld de rouwstoet was opgebouwd. Het grote aantal ‘ooggetuigenverslagen’ is bovendien een indicatie voor hoe

---

¹¹ C. Santing, “Spreken vanuit het graf. De stoffelijke resten van Willem van Oranje in hun politiek-culturele betekenis,” *BMGN-Low Countries Historical Review* 122(2007)2, DOI: <http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6560> (geraadpleegd 29 januari 2021).

¹² Cornelis van Alkemade, *Inleidinge tot het ceremonieel, en de plegtigheden der begraavenissen en der wapen-kunde* (Delft: Andries Voorstad, 1713).

¹³ Zie voor een bibliografisch overzicht bijvoorbeeld: John Landwehr, *Splendid ceremonieën: state entries and royal funerals in the low countries, 1515-1791, a bibliography* (Den Haag: drukkerij Trio, 1971).

belangrijk een stadhoudelijke uitvaart was in de vroegmoderne tijd. Veel van deze publicaties dienden ter inspiratie voor de begrafenissen van de (hoge) adel in de Republiek.¹⁴ In dit onderzoek worden er daarom ook niet-stadhoudelijke begrafenisceremonieën bestudeerd die gebaseerd zijn op stadhoudelijke voorbeelden, welke een uitbereiding geven op ons idee over de stadhoudelijke uitvaart. Het toneel waar de stadhoudelijke uitvaartceremonieën zich op afspeelde is ook een belangrijk aspect om te bestuderen. Zo word er gekeken naar de rol van de stadhouder in de republiek en het fenomeen adeldistinctie.

Dit onderzoek is opgedeeld in twee delen. Het eerste deel van het onderzoek gaat over het stadhoudelijke uitvaartceremonieel in het algemeen. Hier staat de functie van het gehele stadhoudelijke uitvaartceremonieel centraal. Dit soort evenementen waren namelijk doordrenkt van propagandistische aspecten. De stadhoudelijke uitvaartceremonie kan bovendien gezien worden als een geconstrueerd (zelf)portret van de overledene. Op deze manier werd de positie van de overledene in de maatschappij en die van zijn familie weerspiegeld in de uitvaart.¹⁵ In het tweede deel van dit onderzoek wordt er ingezoomd op de wapenrok als onderdeel van het stadhoudelijke uitvaartceremonieel. Hier wordt het ceremonieel rondom de wapenrok uiteengezet. Dit wordt gedaan aan de hand van de bespreking van de uitvaart van Frederik Hendrik en de wapenrok die in zijn uitvaart werd megedragen. Ook wordt er gekeken naar de oorspronkelijke functie en betekenis van de wapenrok buiten de context van de stadhoudelijke uitvaart en hoe deze is getransformeerd naar een symbolische waarde die werd ingezet in het uitvaartceremonieel. Deze twee hoofdstukken samen geven uiteindelijk een antwoord op de vraag naar wat de functie was van de aanwezigheid van een

---

¹⁴ Nikolaj Bijleveld, "Gelijkheid en onderscheid in de adellijke begrafenisrituelen van de achttiende eeuw," *Virtus: Journal of Nobility Studies* 16(2010): 26, DOI: <https://virtusjournal.org/article/view/31692> (geraadpleegd 11 januari 2021).

¹⁵ Margit Thofner, *A common Art: urban ceremonial in Antwerp and Brussels during and after the Dutch revolt* (Zwolle, Waanders, 2007), 20.

D.P. Snoep red., *Dood en begraven: sterven en rouwen 1700-1900* (Utrecht: Centraal Museum, 1980), 15.

dergelijke wapenrok in het stadhoudelijke uitvaartceremonieel van de Oranje-stadhouders.

1. Het stadhoudelijk uitvaartceremonieel als geconstrueerd (zelf)portret

1.1. Het stadhouderschap in de Republiek

De Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden had, in vergelijking met andere landen een bijzonder politiek stelsel. Dit was onder andere het resultaat van de langdurige opstand die in de lage landen speelde vanaf het einde van de zestiende eeuw tegen het Habsburgse gezag. De Republiek was formeel gezien een republiek, maar bezat wel monarchale eigenschappen. De belangrijkste machtshebbers in de Republiek waren immers de Raad van State en de Staten-Generaal. Hier lag formeel gezien ook de soevereiniteit. Maar, er stond nog een ander belangrijk figuur aan de top van dit politieke stelsel. Dit was de stadhouder, die werd aangesteld als een van de belangrijkste machtspersonen, zonder hem soevereiniteit toe te kennen.¹⁶ Het stadhouderschap was een ambt dat overgenomen was uit de tijd van Karel V en ging in een geheel andere politieke context functioneren, als tegenhanger van het Habsburgse gezag. Tijdens de heerschappij van Karel V werden stadhouders aangesteld om een gedeelte van het land te besturen en hadden daarbij alle rechten die de regerende prins ook had. In de Republiek werd dit overgenomen en bleef de stadhouder zijn semi-soevereine bevoegdheden behouden.¹⁷ Bovendien handhaafden zij een prinselijk hof.¹⁸ Het stadhouderschap was formeel ondergeschikt aan het gezag van de Staten. De stadhouder was dus eigenlijk slechts een 'dienaar' van de Republiek, maar door zijn semi-soevereine bevoegdheden overschreed de stadhouder de functie van

---

¹⁶ Maarten Prak, "Republiek en vorst: De stadhouders en het staatsvormingsproces in de Noordelijke Nederlanden, 16^e-18^e eeuw," *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 16(1989)2: 38,39.

¹⁷ Herbert H Rowen, *The Princes of Orange: the Stadholders in the Dutch Republic* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 3.

¹⁸ G.H. Janssen, "Dynastieke transfer in de Republiek. De politieke en religieuze betekenis van de stadhoudelijke begrafenistoet," *Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 8-9, DOI: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/242655> (geraadpleegd 9 november 2020).

dienaar en dus was zijn positie ambigu.¹⁹ Ook was het stadhouderschap tot 1674 formeel gezien niet erfelijk en kon dus niet van generatie op generatie worden overgedragen.²⁰

Er waren twee zaken die cruciaal waren voor de eventuele ontwikkeling van het stadhouderschap in de Republiek. Ten eerste bekleedden de stadhouders steeds belangrijke militaire functies als leger- en vlootaanvoerders. Het commando over leger en vloot vormde voor hen het grootste machtspotentieel en verleende hen bovendien de meeste prestige. Ten tweede hadden zij invloed op de verkiezingen van de leden in stadsbesturen. Zo konden zij voorkomen dat er in steden grote dominante groepen ontstonden die zelf de stad gingen besturen, zonder dat daar invloed op werd uitgeoefend door officieren van hogerop.²¹

Elk van de zeven gewesten die samen de Republiek vormden kon zelf een stadhouder aanstellen. Het was dus niet noodzakelijk dat er één persoon werd aangesteld als stadhouder in de gehele Republiek. Gedurende vrijwel de gehele zeventiende eeuw werd het stadhouderschap in de provincies Friesland en Groningen vervuld door de familie Nassau-Dietz terwijl de Oranje-Nassaus in de overige vijf gewesten aangesteld waren.²²

1.2. Voor wie, door wie?

Het organiseren van grote publieke ceremoniën en optochten was gebruikelijk in de vroegmoderne tijd.²³ Het organiseren van een uitvaart zou gezien kunnen worden als het construeren van een (zelf)portret van de overledene. De familie van de stadhouder trad hier meestal op als regisseur van het gehele ceremonieel, of zij huurden iemand in die verantwoordelijk werd voor de

---

¹⁹ Ibid., 37.

²⁰ Maarten Prak, "Republiek en vorst: De stadhouders en het staatsvormingsproces in de Noordelijke Nederlanden, 16^e-18^e eeuw," *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 16(1989)2: 41.

²¹ Ibid., 31-37.

Herbert H Rowen, *The Princes of Orange: the Stadholders in the Dutch Republic* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 4.

²² Maarten Prak, "Republiek en vorst: De stadhouders en het staatsvormingsproces in de Noordelijke Nederlanden, 16^e-18^e eeuw," *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 16(1989)2: 37.

²³ D.P. Snoep, *Praal en Propaganda: Triumfalia in de Noordelijke Nederlanden in de 16de en 17de eeuw* (Alphen aan den Rijn: Canaletto, 1975), 5.

organisatie.²⁴ Zij bepaalden dus hoe de overledene werd gepresenteerd. Het organiseren van een groots rouwceremonieel gaf de familie van de overledene dus de kans om de identiteit van de overledene, en daarmee hun eigen identiteit op een bepaalde manier te presenteren en om hun rollen binnen de samenleving te legitimeren.²⁵ Het beoogde publiek van de rouwstoet van het stadhoudelijke uitvaartceremonieel bestond waarschijnlijk uit allerlei lagen van de bevolking. De ceremonie werd immers groots aangepakt en georganiseerd in het openbaar. Bovendien was de rouwstoet toegankelijk voor iedereen, ook voor de ongeletterden.²⁶ Vaak werden er voor de ceremonie pamfletten gemaakt met het programma.²⁷ Ook werden er naderhand ‘ooggetuigenverslagen’ uitgegeven. Vanaf de late vijftiende eeuw circuleerden er talloze beschrijvingen van aristocratische uitvaarten die werden verzameld door de aristocratie.²⁸ Deze beschrijvingen dienden vaak als inspiratiebron voor de uitvaarten in adellijke kringen.²⁹

Het overkoepelende doel van het stadhoudelijke uitvaartceremonieel was om een bepaalde band of hiërarchie te creëren tussen de vorst en de bevolking, zodat zij elkaar zouden steunen.³⁰ Om dit te bereiken werden er verschillende strategieën en symbolen ingezet. Een stadhoudelijke lijkstatie was indrukwekkend en werd groots opgezet.

---

²⁴ G.H. Janssen, “Dynastieke transfer in de Republiek. De politieke en religieuze betekenis van de stadhoudelijke begrafenisstoet,” *Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 3-4, DOI: <https://dSPACE.library.uu.nl/handle/1874/242655> (geraadpleegd 9 november 2020).

²⁵ C. Santing, “Spreken vanuit het graf. De stoffelijke resten van Willem van Oranje in hun politiek-culturele betekenis,” *BMGN-Low Countries Historical Review* 122(2007)2, 1, DOI: <http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6560> (geraadpleegd 29 januari 2021).

²⁶ D.P. Snoep, *Praal en Propaganda: Triumfalia in de Noordelijke Nederlanden in de 16de en 17de eeuw* (Alphen aan den Rijn: Canaletto, 1975), 12.

²⁷ Ibid.

²⁸ C.H.L.I. Cools, “Uitvaarten als intredes: de scenografie van de successie bij aristocratische begrafenissen in de Bourgondisch-Habsburgse landen en in de jonge Republiek.” In *Bourgondië voorbij: de Nederlanden 1250-1650*, red. Mario Damen en Louis Sicking (Hilversum: Verloren. 2010), 206.

²⁹ Ibid.

³⁰ D.P. Snoep, *Praal en Propaganda: Triumfalia in de Noordelijke Nederlanden in de 16de en 17de eeuw* (Alphen aan den Rijn: Canaletto, 1975), 12.

Het waren enorme schouwspelen die doordrenkt waren van symboliek en heraldiek.³¹ Elk onderdeel van de rouwstoet werd op een andere manier ingezet om de identiteit van de overledene te vormen en daarmee dus ook de identiteit van zijn familie. Het was daarom belangrijk dat alles rondom de uitvaart goed was geregeld. Elk onderdeel van de rouwstoet werd daarom ook zorgvuldig uitgekozen. De continuïteit van de macht, het aanzien en de positie van de familie stond immers op het spel.³²

1.3. Legitimering van de stadhoudelijke dynastie en macht

Een eerste element in het uitvaartceremonieel om de verhouding tussen de stadhouder en de bevolking te benadrukken was het legitimeren van de eigen machtspositie en dynastie en het verantwoord en het kracht bij te zetten aan aanspraken van de erfgenaam van de overledene.³³ In het geval van de familie van de Oranje-stadhouders was dit extra belangrijk omdat het ambt van stadhouder tot 1674 niet erfelijk overdraagbaar was, waardoor de erfgenaam van de overledene niet vanzelfsprekend aanspraak maakte op de titel van stadhouder.³⁴ Pim den Boer stelt in zijn publicatie in *Tijdschrift voor Geschiedenis* dat deze begrafenissen bovendien dienden om de macht van de overledene, en dus van de erfgenaam, aan den lijve te ondervinden. Een uitvaart zou daarom even belangrijk zijn als een inkomst of intrede.³⁵

---

³¹ Pim den Boer, "Naar een geschiedenis van de dood: Mogelijkheden tot onderzoek naar de houding ten opzichte van de dode en de dood ten tijde van de Republiek*," *Tijdschrift voor Geschiedenis* 89(1976):186, DOI: <http://resources.huylens.knaw.nl/retroboeken/tvg/#source=89&page=206&accessor=toc> (geraadpleegd 28 januari 2021).

³² Nikolaj Bijleveld, "Gelijkheid en onderscheid in de adellijke begrafenisrituelen van de achttiende eeuw," *Virtus: Journal of Nobility Studies* 16(2010): 22, 26, DOI: <https://virtusjournal.org/article/view/31692> (geraadpleegd 11 januari 2021).

³³ C.H.L.I. Cools, "Uitvaarten als intredes: de scenografie van de successie bij aristocratische begrafenissen in de Bourgondisch-Habsburgse landen en in de jonge Republiek." In *Bourgondië voorbij: de Nederlanden 1250-1650*, red. Mario Damen en Louis Sicking (Hilversum: Verloren. 2010), 197-198.

Lidewij Nissen, "Staging the Nassau-Dietz Identity: Funerary Culture and Managing Succession at the Frisian Nassau Court in the Seventeenth Century," *The Court Historian* 25(2020)1: 1. DOI: <https://doi.org/10.1080/14629712.2020.1728931> (geraadpleegd 24 november 2020).

³⁴ Lidewij Nissen, "Staging the Nassau-Dietz Identity: Funerary Culture and Managing Succession at the Frisian Nassau Court in the Seventeenth Century," *The Court Historian* 25(2020)1: 1. DOI: <https://doi.org/10.1080/14629712.2020.1728931> (geraadpleegd 24 november 2020).

Maarten Prak, "Republiek en vorst: De stadhouders en het staatsvormingsproces in de Noordelijke Nederlanden, 16^e-18^e eeuw." *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 16(1989)2: 41.

³⁵ Pim den Boer, "Naar een geschiedenis van de dood: Mogelijkheden tot onderzoek naar de houding ten opzichte van de dode en de dood ten tijde van de Republiek*," *Tijdschrift voor Geschiedenis* 89(1976):

Een strategie om de dynastie van de Oranje-stadhouders te legitimeren was het teruggrijpen naar eerdere (buitenlandse) voorbeelden van het uitvaartceremonieel, waarbij de soevereiniteit van de staat, in tegenstelling tot wat het geval was in de Republiek, wel samenviel met de persoon als vorst.³⁶ Regisseurs van stadhouderlijke begrafenissen hadden immers genoeg voorbeelden van eerdere uitvaarten tot hun beschikking die konden dienen ter inspiratie. In de literatuur wordt voornamelijk de uitvaart van Karel V, de hertog van Bourgondië genoemd als voornaamste inspiratiebron. Zijn uitvaart diende waarschijnlijk als uitgangspunt bij de organisatie van de begrafenis van de eerste stadhouder van de Republiek, Willem van Oranje.³⁷ Het was niet zonder reden dat de regisseurs van Van Oranjes uitvaart juist naar het voorbeeld van Karel V keken. De regisseurs van het uitvaartceremonieel van de stadhouder hadden gehoopt om Willem van Oranje te presenteren als het nieuwe soeverein van Holland en Zeeland. Dit was een reële hoop. Er waren immers al vergevorderde plannen om Willem van Oranje tot graaf van Holland en Zeeland en heer van Utrecht te benoemen. Zijn plotselinge dood gooide voor deze plannen roet in het eten. Door terug te grijpen naar de uitvaart van Karel V werd Willem van Oranje bovendien gepresenteerd als wettelijke opvolger van Karel V.³⁸ Ook ontstond er zo een continuïteit in funeraire traditie met voorgaande

---

186, DOI: <http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/tvg/#source=89&page=206&accessor=toc> (geraadpleegd 28 januari 2021).

C.H.L.I. Cools, "Uitvaarten als intredes: de scenografie van de successie bij aristocratische begrafenissen in de Bourgondisch-Habsburgse landen en in de jonge Republiek." In *Bourgondië voorbij: de Nederlanden 1250-1650*, red. Mario Damen en Louis Sicking (Hilversum: Verloren. 2010), 197-198.

36 G.H. Janssen, "Political Ambiguity and Confessional Diversity in the Funeral Processions of Stadholders in the Dutch Republic." *Sixteenth Century Journal* (2009)2: 291, DOI: <https://www-escj-org.proxy.library.uu.nl/pdf/175> (geraadpleegd 24 november 2020).

37 C. Santing, "Spreken vanuit het graf. De stoffelijke resten van Willem van Oranje in hun politiek-culturele betekenis," *BMGN-Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 13, DOI: <http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6560> (geraadpleegd 29 januari 2021).

C.H.L.I. Cools, "Uitvaarten als intredes: de scenografie van de successie bij aristocratische begrafenissen in de Bourgondisch-Habsburgse landen en in de jonge Republiek." In *Bourgondië voorbij: de Nederlanden 1250-1650*, red. Mario Damen en Louis Sicking (Hilversum: Verloren. 2010), 206.

38 G.H. Janssen, "Dynastieke transfer in de Republiek. De politieke en religieuze betekenis van de stadhouderlijke begrafenistoet," *Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 6, DOI: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/242655> (geraadpleegd 9 november 2020).

landsheerlijke ceremonieën waarmee de inwoners van de Nederlanden vertrouwd waren.³⁹

De uitvaartceremonieën van Bourgondisch-Habsburgse vorsten zoals die van Karel V stonden geheel in het teken van het doorgeven van de soevereiniteit, maar bij de stadhoudelijke begrafenissspeelde formeel gezien het doorgeven van de soevereiniteit geen rol, omdat deze niet bij de stadhouder lag maar bij de Staten Generaal.⁴⁰ Toch werden de soevereine symbolen vanuit de uitvaartceremonieën van bijvoorbeeld Karel V overgenomen in de stadhoudelijke uitvaarten. Dergelijke symbolen waren onder andere een *bloot zwaard*, en een *gouden krone* (afb. 3).⁴¹

Afb 3. Hendrick Goltzius, *Begrafnisstoet van Willem van Oranje* (blad 8), 1584-1638, ets en gravure op papier, 158x360 mm, Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-1883-A-7393H (foto: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.451528>, geraadpleegd 16 december 2020).

Deze symbolen waren gesitueerd in het eerste gedeelte van de stadhoudelijke uitvaartstoet, wat volgens Geert Janssen aangaf dat in de context van de Republiek een transfer van titels en de relocatie van dynastieke posities niet refereerden aan de staat of het stadhouderschap, maar uitsluitend aan de

³⁹ C. Santing, "Spreken vanuit het graf. De stoffelijke resten van Willem van Oranje in hun politiek-culturele betekenis," *BMGN-Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 13, DOI: <http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6560> (geraadpleegd 29 januari 2021).

⁴⁰ G.H. Janssen, "Dynastieke transfer in de Republiek. De politieke en religieuze betekenis van de stadhoudelijke begrafenisstoet," *Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 18, DOI: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/242655> (geraadpleegd 9 november 2020).

⁴¹ C. Santing, "Spreken vanuit het graf. De stoffelijke resten van Willem van Oranje in hun politiek-culturele betekenis," *BMGN-Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 17-18, DOI: <http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6560> (geraadpleegd 29 januari 2021).

particuliere waardigheden van de overleden prins of graaf.⁴² Volgens Janssen was de stadhoudelijke rouwstoet namelijk opgedeeld in twee delen. Dit zou de ambigue positie van de stadhouder reflecteren. In het ‘particuliere’ gedeelte werd de stadhouder gepresenteerd in de hoedanigheid van particulier edelman, met zijn prinselijke titels en stadhoudelijk hof. De heraldische aankleding van dit deel van de uitvaartstoet mocht uitsluitend verwijzen naar familiale bezittingen en geërfde waardigheden van de overledene en mocht op geen enkele manier verband houden met de Gewesten of instituties van de Republiek.⁴³ De Gewestelijke Staten hadden dit zo aan de familie opgelegd, om aan iedereen te laten zien dat het ambt van stadhouder formeel gezien nog altijd ondergeschikt was aan hun gezag. Zij wilden daarom dat het stadhoudelijk ambt op geen enkele manier met vorstelijke soevereiniteit geassocieerd kon worden. Bovendien lieten zij de regie van de ceremonie over aan de familie om te benadrukken dat de uitvaart een particuliere aangelegenheid was en geen staatsbegrafenis.⁴⁴ In het ‘openbare’ gedeelte, het gedeelte *nae de rouwe*, werd de functie van het stadhoudelijk ambt gevisualiseerd. Dit gedeelte werd formeel los gezien van de rouwstoet en volgde na het sluiten van de rouw. Hier liepen onder andere belangrijke overheidsfunctionarissen mee om hun steun te betuigen. Deze mannen liepen dus officieel niet mee in de rouwstoet, wat moest benadrukken dat de stadhouder niet geassocieerd moest worden met de soevereiniteit en dat zij bovendien niet in dienst stonden van de stadhouder maar andersom. Nog een manier om dit te benadrukken was dat zij slechts deelnamen aan de rouwstoet op uitnodiging van de familie.⁴⁵

---

⁴² G.H. Janssen, “Dynastieke transfer in de Republiek. De politieke en religieuze betekenis van de stadhoudelijke begrafenistoet,” *Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 16-18, DOI: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/242655> (geraadpleegd 9 november 2020).

⁴³ G.H. Janssen, “Political Ambiguity and Confessional Diversity in the Funeral Processions of Stadholders in the Dutch Republic.” *Sixteenth Century Journal* (2009)2: 291, DOI: <https://www-escj-org.proxy.library.uu.nl/pdf/175> (geraadpleegd 24 november 2020).

⁴⁴ G.H. Janssen, “Dynastieke transfer in de Republiek. De politieke en religieuze betekenis van de stadhoudelijke begrafenistoet,” *Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 16-17, DOI: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/242655> (geraadpleegd 9 november 2020).

⁴⁵ G.H. Janssen, “Political Ambiguity and Confessional Diversity in the Funeral Processions of Stadholders in the Dutch Republic.” *Sixteenth Century Journal* (2009)2: 291, DOI: <https://www-escj-org.proxy.library.uu.nl/pdf/175> (geraadpleegd 24 november 2020).

Door de soevereine symbolen te presenteren in een rouwstoet van een niet soeverein persoon en deze te presenteren in een particuliere context lijkt het erop dat zowel de familie van de overleden stadhouder als de Staten bewust waren van de gedeelde soevereiniteit of semi-soevereiniteit van de stadhouder. Maar, er werd wel een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de twee partijen en bovendien moest duidelijk worden dat de Staten nog altijd de belangrijkste machthebbende waren. Het lijkt erop dat de regisseurs met het voortbouwen op de funeraire traditie van Karel V en met de presentatie van de soevereine symbolen de legitimiteit van de gedeelde soevereiniteit en de gewenste continuïteit daarvan aan de buitenwereld wilden tonen.⁴⁶

Een tweede strategie om de Oranje-dynastie te legitimeren middels een stadhouderlijke begrafenisstoet is het uitdragen van de macht, het aanzien en de prestige van de familie, ofwel het symbolische kapitaal.⁴⁷ Dit werd onder andere gedaan door het meedragen van verschillende ornamenten en symbolen, naast de eerdergenoemde symbolen van soevereiniteit. Door bijvoorbeeld de presentatie van militaire en ridderlijke symbolen, worden de macht van de Oranje-stadhouder en zijn ridderlijke privileges uitgedragen (**afb. 3, 4**). Deze militaire symbolen zijn onder andere de wapenrok en de rapier in de schede. De Oranjes waren steeds, naast stadhouder, kapitein-generaal en admiraal-generaal van de provincies. Zij waren opperbevelhebber van leger en vloot. Militaire macht was een essentieel bestanddeel van het stadhouderschap. Het commando over het leger vormde voor de Oranjes een enorm machtspotentieel. Zij waren in hun militaire functie dan wel formeel onderworpen aan de orders van de Staten-Generaal, maar de invloed van het hof op het leger was toch zeer groot.⁴⁸ Bovendien waren De Oranjes van oudsher een ridderlijke familie, waardoor zij veel aanzien en privileges

---

⁴⁶ C. Santing, "Spreken vanuit het graf. De stoffelijke resten van Willem van Oranje in hun politiek-culturele betekenis," *BMGN-Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 19, DOI: <http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6560> (geraadpleegd 29 januari 2021).

⁴⁷ Pim den Boer, "Naar een geschiedenis van de dood: Mogelijkheden tot onderzoek naar de houding ten opzichte van de dode en de dood ten tijde van de Republiek*," *Tijdschrift voor Geschiedenis* 89(1976): 187, DOI: <http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/tvg/#source=89&page=206&accessor=toc> (geraadpleegd 28 januari 2021).

⁴⁸ Maarten Prak, "Republiek en vorst: De stadhouders en het staatsvormingsproces in de Noordelijke Nederlanden, 16^e-18^e eeuw." *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 16(1989)2: 37.

hadden.⁴⁹ De militaire symbolen zouden kunnen verwijzen naar de militaire autoriteit van het stadhouderlijk ambt en legitimeren op die manier de macht van de stadhouder.

Afb 4. Hendrick Goltzius, *Begrafenisstoet van Willem van Oranje (blad 7)*, 1584-1638, ets en gravure op papier, 158x360 mm, Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-1883-A-7393G (foto: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.451526>, geraadpleegd 16 december 2020).

1.4. Adellijke distinctiezucht

Een andere boodschap die de regisseurs waarschijnlijk met het stadhouderlijk uitvaartceremonieel wilden uitdragen was adeldistinctie. Men wilde het standenverschil duidelijk maken waar de adel de hoogste stand bekleedde. In de stadhouderlijke periode van de Republiek maakte er namelijk, naast de adel, een nieuw soort edelman zijn opwachting. Hij ontleende zijn macht en prestige niet aan afkomst, maar aan het bekleden van hoge ambten.⁵⁰ Doordat de adel financieel gezien vaak werd geëvenaard en soms zelfs werd overtroffen door de rijke middenklasse, zette men symbolische kapitaal in om sociaal onderscheid te legitimeren.⁵¹ Dit symbolische kapitaal was onder andere gebaseerd op

---

⁴⁹ Ibid., 36-37.

⁵⁰ Luc Duerloo, "Het blazoën Ontsmet: Adellijke heraldiek als toe-eigening van eer en deugd, 1550-1750," *BMGN – Low Countries Historical Review* 123(2008)4: 10, DOI: <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6890> (geraadpleegd 3 december 2020).

⁵¹ Nikolaj Bijleveld, "Gelijkheid en onderscheid in de adellijke begrafenisrituelen van de achttiende eeuw," *Virtus: Journal of Nobility Studies* 16(2010): 22, DOI: <https://virtusjournal.org/article/view/31692> (geraadpleegd 11 januari 2021).

traditie, afkomst en symboliek. De adellijke rouwstoet, was voor de adel, en in het bijzonder voor de Hollandse stadhouders, een middel om zich te onderscheiden van de rijke middenklasse.⁵² De adellijke rouwstoet was immers op zichzelf al een traditie een gaat terug op het uitvaartceremonieel van Bourgondisch-Habsburgse figuren zoals Karel V. Bovendien was het ceremonieel doordrenkt van symbolen die een bepaald standsonderscheid duidelijk maken. Dit is bijvoorbeeld de wapenrok. Hier wordt in het volgende hoofdstuk verder op ingegaan. Ook was het uitvaartceremonieel doordrenkt van heraldiek, een distinctie-instrument waar goed gebruik van is gemaakt.⁵³

Het ontstaan van de heraldiek in de Nederlanden is nauw verbonden met het ontstaan van het feodalisme en het ridderschap in de twaalfde eeuw, en dus met de geschiedenis van de adel.⁵⁴ De adel zelf heeft altijd de wisselwerking tussen adellijke identiteit en wapenkunde sterk benadrukt, ook toen andere lagen van de bevolking (familie)wapens gingen ontwikkelen.⁵⁵ Vooral in de Noordelijke Nederlanden, de Republiek, was dit aan de orde. Zowel de Staten-Generaal als de Provinciale Staten hadden geen interesse in heraldiek. Er bestond dan ook geen instantie die toezicht hield op de heraldiek, waardoor het ieder vrij stond om een wapen aan te nemen en de heraldiek zich vrij kon ontwikkelen.⁵⁶ Om precies deze reden, had de adel tegen het einde van de zestiende eeuw en het begin zeventiende eeuw een manier nodig om zich (heraldisch) te onderscheiden van de andere lagen van de bevolking. Deze nieuwe strategie bestond uit het toe-eigenen van een specifiek soort

---

⁵² Rob van der Laarse. "Virtus en distinctie: de ridders van de Republiek," *Virtus: Journal of Nobility Studies* 14(2007): 7-36, DOI: <https://virtusjournal.org/article/view/31654> (geraadpleegd 14 januari 2021).

Albert Mensema. "Doch de doodt is verslonden tot overwinning*": de riddermatige lijkstaties in Zwolle in de zeventiende eeuw," in *Adel en heraldiek in de Nederlanden: adellijke identiteit en representatie*, red. Remder Alma, Conrad Gietman en Albert Mensema (Hilversum: Verloren, 2012), 179.

⁵³ Luc Duerloo, "Het blazoën Ontsmet: Adellijke heraldiek als toe-eigening van eer en deugd, 1550-1750," *BMGN – Low Countries Historical Review* 123(2008)4: 636, DOI: <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6890> (geraadpleegd 3 december 2020).

⁵⁴ *Ibid.*, 634.

⁵⁵ Remder Alma, Conrad Gietman, Albert Mensema, red. *Adel en heraldiek in de Nederlanden: adellijke identiteit en representatie*. (Hilversum: verloren, 2012), 11.

⁵⁶ J.B. Rietstap, *Handboek der wapenkunde* (Leiden: E.J. Brill: 1943), 57-58.

Remder Alma, Conrad Gietman, Albert Mensema, red. *Adel en heraldiek in de Nederlanden: adellijke identiteit en representatie*. (Hilversum: verloren, 2012), 11.

heraldiek.⁵⁷ Er werd gepleit voor het feit dat de adel het alleenrecht zou moeten hebben om bepaalde heraldische tekens te voeren om zo de oude standsverschillen opnieuw duidelijk te maken. De adelstand wilde zijn geprivilegieerd statuut heraldisch gerepresenteerd en bekrachtigd zien om zo zijn adellijke identiteit te benadrukken.⁵⁸ Om deze reden eigende de adel zich bepaalde heraldische figuren toe, zoals uitwendige versierselen in het blazoen.⁵⁹ In het meest radicale geval verwierf de adel het exclusieve gebruik van de heraldiek.⁶⁰

Een andere manier van de adel om zich heraldisch te onderscheiden van andere lagen van de bevolking, en op die manier de adellijke identiteit zichtbaar te maken, was het steeds opnieuw herijken van de heraldische representaties en zegelafbeeldingen. Dit werd gedaan door uitbreiding, vereenvoudiging, verscherping van de regels of een aanpassing daarvan. Elk lid van de (adellijke) familie stond het vrij om het wapen aan te passen door het te personaliseren, of om bepaalde gebiedswapens toe te voegen waar die persoon gezag over had. Sommige aspecten van het wapen werden overgedragen op de volgende generatie en bleven steeds hetzelfde. Ook de manier waarop een (familie)wapen in een context werd toegepast, zoals het plaatsen van een wapen op een gebouw, kon een edelman zijn afkomst, macht of status laten zien.⁶¹ Heraldiek was dus voor de adel een middel om hun stand en privileges te laten zien en dus om hun adellijke identiteit te benadrukken. Bovendien verwees het naar een ridderlijke afkomst, waar de adel bepaalde privileges had. Adellijke blazoenen functioneerden immers slechts in een militaire context.⁶²

---

⁵⁷ Luc Duerloo, "Het blazoen Ontsmet: Adellijke heraldiek als toe-eigening van eer en deugd, 1550-1750," *BMGN – Low Countries Historical Review* 123(2008)4: 634-635, DOI: <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6890> (geraadpleegd 3 december 2020).

⁵⁸ *Ibid.*, 641

⁵⁹ *Ibid.*, 634.

⁶⁰ *Ibid.*, 636-638.

⁶¹ Remder Alma, Conrad Gietman, Albert Mensema, red. *Adel en heraldiek in de Nederlanden: adellijke identiteit en representatie*. (Hilversum: verloren, 2012), 11.

⁶² Luc Duerloo, "Het blazoen Ontsmet: Adellijke heraldiek als toe-eigening van eer en deugd, 1550-1750," *BMGN – Low Countries Historical Review* 123(2008)4: 634-635, DOI: <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6890> (geraadpleegd 3 december 2020).

1.5. Besluit

De organisatie van een uitgebreide rouwstoet vol pompa en statie was dus belangrijk voor het creëren van bepaalde band of hiërarchie tussen de stadhouder en de bevolking en werd op een aantal manieren gedaan. Ten eerste werd de macht en dynastie van de familie van de Oranje-stadhouder gelegitimeerd. Dit werd gedaan door onder andere de presentatie van soevereine symbolen en symbolen van militaire macht. Ten tweede wilde de familie van de stadhouder, een adellijke en ridderlijke familie zich middels het uitvaartceremonieel onderscheiden in stand. Dit werd gedaan door het inzetten van bepaalde symbolen en heraldiek. Al deze zaken werden gepropagandeerd in het rouwceremonieel van een overleden stadhouder, welke uiterst effectief was omdat er veel publiek op af kwam om de rouwstoet te bekijken uit allerlei lagen van de bevolking.

2. De wapenrok in de stadhouderlijke uitvaartceremonie

2.1. *Begraefnisse van syne hoogheyt Frederic Henric*

Het uitvaartceremonieel van de Oranje-stadhouders was dus een belangrijk propagandistisch mechanisme. De opbouw van zo'n rouwstoet was dan ook zorgvuldig gekozen. Een van de weinige nauwkeurige en uitgebreide omschrijvingen van een stadhouderlijke uitvaart die is overgeleverd is die van de begrafenis van stadhouder Frederik Hendrik, welke plaatsvond in 1647. Naar aanleiding van onder andere de publicatie van Pieter Jansz. Post, uitgegeven vlak na de uitvaart van Frederik Hendrik, wordt hier kort het gehele uitvaartceremonieel uiteengezet met de nadruk op de wapenrok om zo een beter begrip te krijgen van de opbouw van zo'n stoet.⁶³ In de publicatie van Post wordt heel nauwkeurig de opbouw van de rouwstoet beschreven en ook kort ingegaan op de ceremonie daaromheen. Post beschrijft bijvoorbeeld wie welke taak had en hoe de route van de rouwstoet liep. Aan de hand van dergelijke publicaties kan het stadhouderlijke uitvaartceremonieel gereconstrueerd worden en ontstaat er inzicht in de positie van de wapenrok

---

⁶³ Pieter Jansz. Post, *Begraefnisse van syne hoogheyt Frederic Henric, by der gratien gods prince van orange...* (Amsterdam, van Ravesteyn, 1651).

binnen dit geheel. De beschrijving van de uitvaart van Frederik Hendrik is representatief voor een algemene beschrijving van het stadhoudelijke uitvaartceremonieel van de familie Oranje-Nassau. Al deze stadhoudelijke begrafenissen volgden immers het model van de uitvaart van Willem van Oranje.⁶⁴

De uitvaartstoet van Frederik Hendrik vertrok vanuit het stadhoudelijk hof in Den Haag met als eindbestemming de Nieuwe Kerk in Delft waar zijn lichaam zou worden bijgezet.⁶⁵ De stoet werd geopend door *de Garde van Sijne Hoogheyt* en een groep militaire officieren. Daarna volgde er een groep van *domestiquen*. Dit waren ambachtslieden van verschillende gilden. Na deze groep mensen begon formeel gezien de rouwstoet pas, die werd voorgegaan door trompetters. De uitvaartstoet was verder opgedeeld in drie verschillende *trains*, welke steeds bestond uit verschillende personen en ornamenten. Elke *train* had zijn eigen thema en taakomschrijving. De eerste *train* bestond uit verschillende hooggeplaatste edelen die verschillende ornamenten droegen die te maken hadden met het ridderlijk toernooi, zoals de toernooi helm of het toernooi schild. Daarna volgde er een *train* met een groep paarden die elk gehuld waren in een zwart rouwkleed waarop de wapenen waren afgebeeld van de belangrijkste gebieden waar Frederik Hendrik titels hield. Elk paard droeg een ander wapen en werd steeds begeleid door twee middelhoge edelen. Deze wapenen werden ook afgebeeld op banieren, die door een vergelijkbaar hooggeplaatste heer gedragen werden. De heraldiek in dit gedeelte van de rouwstoet verwees uitsluitend naar de privé domeinen van Frederik Hendrik en niet naar bijvoorbeeld de Staten of andere instituties van de Nederlanden. De derde *train* bestond uit een groep ridderlijke ornamenten. Dit is het gedeelte waar ook de wapenrok in werd meegedragen, samen met andere ornamenten van ridderlijkheid zoals de helm, het schild met de volle wapenen en het rapier

---

⁶⁴ G.H. Janssen, "Dynastieke transfer in de Republiek. De politieke en religieuze betekenis van de stadhoudelijke begrafenistoet," *Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 9, DOI: <https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/242655> (geraadpleegd 9 november 2020).

⁶⁵ Zie voor deze sectie de beschrijving in: Pieter Jansz. Post, *Begraefenis van syne hoogheyt Frederic Henric, by der gratien gods prince van orange...* (Amsterdam, van Ravesteyn, 1651), 10-25. Dit heb ik vergeleken met: C. Santing, "Spreken vanuit het graf. De stoffelijke resten van Willem van Oranje in hun politiek-culturele betekenis," *BMGN-Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 17-18, DOI: <http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6560> (geraadpleegd 29 januari 2021).

van wapenen. Daarna volgde respectievelijk het met zwart fluweel omfloerste rouwpaard, de *collier* van de order van de koning van Engeland, het zwaard van soevereiniteit en de prinselijke kroon (afb. 5a, 5b). Deze ornamenten werden stuk voor stuk gedragen door *heeren ende edelluyden*. Na deze *train* volgde de baar met de kist, getrokken door paarden. Rondom de baar liepen de hoogste edelen. Achter de baar liep Willem II als belangrijkste rouwende. Hij werd op deze manier als rechtmatige erfgenaam van Frederik Hendrik gepresenteerd. Willem II en het groepje edelen om hem heen markeerden officieel het einde van de groep rouwenden. Daarna volgde echter nog een hele groep mensen. Deze groep werd het gedeelte *nae de rouwe* genoemd en bestond uit een groep mannen die de autoriteiten van de Republiek representeerden. Dit waren onder andere leden van de Staten-Generaal, de Raad van State en de Staten van Holland met hun raadsheren en secretarissen.

Afb 5a. Pieter Nolpe naar Pieter Jansz. Post, *De begrafenisstoet van Frederik Hendrik* (plaat nr. 20), 1651, ets en deels met de hand gekleurd op papier, 225x565 mm, Rijksmuseum Amsterdam, NG-793-72 (foto: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.359359>, geraadpleegd 22 december 2020).

Afb 5b. Pieter Nolpe naar Pieter Jansz. Post, *De begrafenisstoet van Frederik Hendrik* (plaat nr. 21), 1651, ets en deels met de hand gekleurd op papier, 225x565 mm, Rijksmuseum Amsterdam, NG-793-73 (foto: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.359360>, geraadpleegd 22 december 2020).

Alle ornamenten uit de derde *train*, waaronder de wapenrok werden in de rouwstoet megedragen tot de uiterste brug van Den Haag. Hier werden de ornamenten overgenomen door de heer Sherwouters, de *contrerolleur van de kamer van sijne hoogheyt*. Hij vervoerde deze vervolgens in een koets van Den Haag naar Delft. Daar werden de ornamenten weer overgedragen aan dezelfde edelen die de ornamenten eerder in Den Haag hadden afgestaan.⁶⁶ Wanneer de gehele rouwstoet aangekomen was bij de Nieuwe Kerk, volgde deze *train* met ornamenten de groep met *domestiquen* totdat de eerste edele van dit gedeelte was aangekomen bij de zuidelijke opening van het koor waar hij bleef staan. De rest van de edellieden rangeerden zich vervolgens tegen de muur van het koor, zodat de achterste edele van de *train*, degene met de kroon, zich bevond aan de noordelijke opening van het koor. Alle deelnemers van de stoet, inclusief de paarden, wendden het gezicht naar de tombe. Nadat het lichaam van de stadhouder door het midden van de kerk naar de grafkelder werd gedragen, verlieten de edellieden de kerk weer. Zij lieten hun vanen in volgorde tegen de muur van het koor staan. Degenen met de kleinere ornamenten zoals de wapenrok, gaven deze af aan een aangewezen persoon die bij de deur van

⁶⁶ Zie voor deze sectie de beschrijving in: Pieter Jansz. Post, *Begraefenis van syne hoogheyt Frederic Henric, by der gratien gods prince van orange...* (Amsterdam, van Ravesteyn, 1651), 18.

de consistorie stond. Hier werden de ornamenten uiteindelijk naar binnen gebracht. De *Heeren ende Edelluyden* gingen vervolgens aan de noordzijde van de kerk naar buiten en stapte in hun koetsen om te vertrekken.⁶⁷

Na de uitvaartstoet werd een deel van de ornamenten die achterbleven in de kerk waarschijnlijk bevestigd aan een bord en als grafteken boven het graf gehangen ter herinnering aan de overledene. Dit gegeven blijkt niet direct uit beschrijvingen van het stadhoudelijke uitvaartceremonieel van Post, maar is af te leiden uit het ceremonieel rondom een andere riddermatige begrafenis. In de publicatie *Adel en Heraldiek in de Nederlanden* beschrijft Albert Mensema in zijn bijdrage de uitvaartstoet van Robert van Arnhem, die werd gehouden in 1649.⁶⁸ De van Arnhems waren een rijke riddermatige, adellijke familie uit Overijssel. Dergelijke riddermatige uitvaarten waren vaak geïnspireerd op stadhoudelijke voorbeelden.⁶⁹ Hiervan waren immers uitgebreide verslagen gemaakt en er gingen velen prenten rond, welke als voorbeeld konden dienen voor andere uitvaarten. Het was bovendien gebruikelijk dat riddermatige adellijke families om het uitvaartceremonieel van een familielid te baseren op dat van de stadhouders.⁷⁰ Na de uitvaart van Robert van Arnhem werd er een grafteken opgesteld. Hier werden de wapenrok, de handschoenen, het zwaard en de schede, de helm en de sporen bevestigd die werden megedragen in zijn rouwstoet (**afb. 6**). Het ophangen van dit soort graftekens was gebruikelijk bij de uitvaart van mannelijke riddermatigen.⁷¹ Er bestaat dus een goede mogelijkheid dat men ook een rouwbord maakte met de ornamenten die in de stadhoudelijke begrafenis werden megedragen. Het lijkt erop dat het hier gaat om de ornamenten die na de uitvaart van bijvoorbeeld Frederik Hendrik werden achtergelaten bij de consistorie.

---

⁶⁷ Ibid., 22-24.

⁶⁸ Albert Mensema. "Doch de doodt is verslongen tot overwinning*": de riddermatige lijkstaties in Zwolle in de zeventiende eeuw," in *Adel en heraldiek in de Nederlanden: adellijke identiteit en representatie*, red. Redmer Alma, Conrad Gietman en Albert Mensema (Hilversum: Verloren, 2012), 173-178.

⁶⁹ Ibid., 173-174.

⁷⁰ Ibid., 180-181

⁷¹ Ibid., 174-178

Afb. 6. Graftekenen van Robert van Arnhem tot Rosendael, (foto: Adel en Heraldiek in de Nederlanden).

2.2. De Nassause wapenrok

De Nassause wapenrok is speciaal gemaakt voor de uitvaart van Frederik Hendrik en is bovendien ook meedragen in de uitvaartstoet van Willem IV (afb. 7a).⁷² Deze wapenrok is goed bewaard gebleven en bevindt zich momenteel in het Rijksmuseum in Amsterdam. Op de wapenrok is meerdere keren het wapen afgebeeld dat tussen 1629 en 1689 door de prins van Oranje werd gevoerd. De afbeelding beeldt slechts het schild uit van het gehele

---

⁷² 'Nassause wapenrok'. Het Rijksmuseum. Geraadpleegd 29 januari 2021. <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/NG-KOG-42>

blazoen van de familie Oranje-Nassau.⁷³ Het schild was het kernstuk van het heraldisch vertoon van een familie. Het afgebeelde wapenschild is op te delen in afzonderlijke wapenschilden van verschillende graafschappen (**afb. 7b**). Dergelijke wapenschilden werden vaak opgenomen in het wapen van een vorst om zijn gezag over die gebieden aan te duiden en te benadrukken.⁷⁴ Het wapenschild is daarom om deze reden te beschouwen als symbool voor het kapitaal van een familie. Het weerspiegelt de status, macht en vermogen van een familie of individu.⁷⁵ Het lijfje van de wapenrok is gevierendeeld in de volgende kwartieren: Nassau (1), Katzenelnbogen (2), Vianden (3) en Dietz (4). Op het snijpunt van dit gevierendeeld oppervlakte is een middenschild aangebracht met een wapen dat weer is opgedeeld in vier kwartieren. Hier is het wapen van Chalon (5,8) en Orange (6,7) afgebeeld. Op het snijpunt van het gevierendeelde wapen is een hartschild aangebracht met het wapen van Genève (9). Op de *eereplaats* is vervolgens het wapen van Meurs (10) afgebeeld en op de schildnavel zien we het wapen van Buren (11).⁷⁶ Op beide mouwen van de wapenrok is steeds hetzelfde wapen aangebracht als op het lijfje, met de onderkant van het wapenschild naar het uiteinde van de mouw gericht. Op de linkermouw is het wapen dus gespiegeld.⁷⁷

Deze wapenrok is dus speciaal gemaakt voor de stadhouderlijke uitvaart, maar van oudsher functioneerde dit object in een militaire context. Het was onderdeel van de militaire uitrusting van de adel. Het werd oorspronkelijk gedragen over de uitrusting van de drager ter bescherming van de hitte van de zonnestralen.⁷⁸ Oorlogsvoering was van oudsher uitsluitend een adellijke bezigheid en het was gebruikelijk voor de adel om hun wapen(schilden) af te

---

⁷³ J.F. Heijbroek, red., *Voor Nederland Bewaard: de verzamelingen van het koninklijk oudheidkundig genootschap in het rijksmuseum* (Baarn: De Prom, 1995), Afbeelding XVI.

⁷⁴ J.B. Rietstap, *Handboek der wapenkunde* (Leiden: E.J. Brill: 1943), 303.

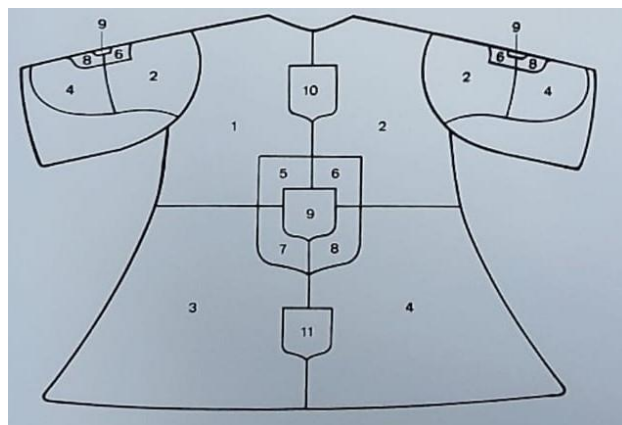
⁷⁵ Luc Duerloo, "Het blazoen Ontsmet: Adellijke heraldiek als toe-eigening van eer en deugd, 1550-1750," *BMGN – Low Countries Historical Review* 123(2008)4: 645, DOI: <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6890> (geraadpleegd 3 december 2020).

⁷⁶ Voor de terminologie der wapenkunde zie: J.B. Rietstap, *Handboek der wapenkunde* (Leiden: E.J. Brill: 1943), 81-82.

⁷⁷ Zie voor de duiding van het wapen van Oranje-Nassau: J.F. Heijbroek, red., *Voor Nederland Bewaard: de verzamelingen van het koninklijk oudheidkundig genootschap in het rijksmuseum* (Baarn: De Prom, 1995), Afbeelding XVI.

⁷⁸ J.B. Rietstap, *Handboek der wapenkunde* (Leiden: E.J. Brill: 1943), 31.

beelden op dit soort militaire voorwerpen.⁷⁹ Eerst werd de rok willekeurig met verschillende eigen wapenfiguren bestikt. Later, toen onder het wapen slechts het schild werd verstaan, werd er een aantal schildjes op de wapenrok vastgehecht of geborduurd. Deze ontwikkeling bereikte in de veertiende eeuw haar hoogtepunt.⁸⁰

Afb. 7a. Johan Pietersz. Smout (toegeschreven), *Nassause wapenrok*, 1647, zijde linnen en metaalgaren, 90x130x21 cm, Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, bruikleen aan het Rijksmuseum Amsterdam, NG-KOG-42 (foto: <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/NG-KOG-42>, geraadpleegd op 9 december 2020).

Afb. 7b. Kwartierverdeling van het wapen Oranje-Nassau op de Nassause wapenrok (foto: Heijbroek, J.F., red., *Voor Nederland Bewaard: de verzamelingen van het koninklijk oudheidkundig genootschap in het rijksmuseum Baarn*: De Prom, 1995, Afbeelding XVI).

2.3. De wapenrok als statussymbool en distinctie-instrument

Wapenrokken werden niet alleen megedragen in stadhoudelijke uitvaarten. Ook in de begrafenissen van andere riddermatige en adellijke personen kwam zo'n wapenrok voor, zoals bijvoorbeeld bij de uitvaart van Robert van Arnhem. Cornelis van Alkemade geeft in zijn boekje *Inleidinge tot het ceremonieel, En de Plegtigheden der Begraavenissen en der Wapen-kunde* uit 1713 meerdere beschrijvingen van begrafenissen. Zo is te lezen dat de wapenrok ook onderdeel uitmaakte van de niet-stadhoudelijke uitvaartstoeten van Michiel de

⁷⁹ Luc Duerloo, "Het blazoen Ontsmet: Adellijke heraldiek als toe-eigening van eer en deugd, 1550-1750," *BMGN – Low Countries Historical Review* 123(2008)4: 641, DOI: <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6890> (geraadpleegd 3 december 2020).

⁸⁰ J.B. Rietstap, *Handboek der wapenkunde* (Leiden: E.J. Brill: 1943), 31.

Ruyter en Willem Bastiaansz. Scheepers.⁸¹ De Ruyter en Scheepers waren beide militaire grootheden. Volgens Van Alkemade was het gebruikelijk om de wapenrok te betrekken in de uitvaartstoet van admiralen en zee-helden, om hun rang aan te duiden.⁸²

Bovendien werd de wapenrok geassocieerd met ridderlijkheid en gaf daarmee de adellijke afkomst van de overledene aan. De wapenrok was immers van oudsher een militair object en oorlogsvoering was een adellijke bezigheid, wat op die manier was overgeleverd vanuit de riddertijd.⁸³ Dergelijke symbolen werden dan ook uitsluitend megedragen in riddermatige begrafenissen, wat dus waarschijnlijk diende om uit te dragen dat (de familie van) de overledene van adel was.⁸⁴ Bovendien werd er middels de voorstelling van de wapenrok heraldisch de adellijke afkomst van de overledene benadrukt. Zoals bleek uit het vorige hoofdstuk werd heraldiek door de adel gebruikt als middel om zich te onderscheiden van de andere standen. Bovendien functioneerde adellijke blazoenen van origine in een militaire context en zien we deze dus terug op militaire objecten zoals een wapenrok. Niet-adellijke heraldiek zien we dan ook niet terug op dit terrein.⁸⁵ De voorstelling van de wapenrok, en de wapenrok zelf, refereerden dus naar de adellijke identiteit van en de ridderlijke afkomst van de adel.⁸⁶

Ook kan de wapenrok beschouwd worden als een symbool van eer, zo blijkt uit het boekje *Inleidinge tot het ceremonieel, en de plegtigheden der begraavenissen en der wapen-kunde* van Cornelis van Alkemade. Het eerste hoofdstuk heet *het veragten van de dood, en de zucht om op 't bedde van Eer te*

---

⁸¹ Cornelis van Alkemade, *Inleidinge tot het ceremonieel, en de plegtigheden der begraavenissen en der wapen-kunde* (Delft: Andries Voorstad, 1713), 105-135.

⁸² Ibid.

⁸³ Luc Duerloo, "Het blazoens Ontsmet: Adellijke heraldiek als toe-eigening van eer en deugd, 1550-1750," *BMGN – Low Countries Historical Review* 123(2008)4: 641, DOI: <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6890> (geraadpleegd 3 december 2020).

⁸⁴ Albert Mensema. "Doch de dood is verslonden tot overwinning*: de riddermatige lijkstaties in Zwolle in de zeventiende eeuw," in *Adel en heraldiek in de Nederlanden: adellijke identiteit en representatie*, red. Redmer Alma, Conrad Gietman en Albert Mensema (Hilversum: Verloren, 2012), 179-.

⁸⁵ Luc Duerloo, "Het blazoens Ontsmet: Adellijke heraldiek als toe-eigening van eer en deugd, 1550-1750," *BMGN – Low Countries Historical Review* 123(2008)4: 641, DOI: <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6890> (geraadpleegd 3 december 2020).

⁸⁶ Ibid., 10.

sterven. Van Alkemade beschrijft hier kort de behoefte van militaire leiders om in ere te sterven. Dit houdt een dood op het slagveld in, midden in de strijd voor het vaderland. Als voorbeeld noemt hij de graaf van Northumberland, die stierf aan buikloop. Dit was natuurlijk niet echt een eervolle dood. Hij had immers in meerdere slagen gevochten en was liever op het slagveld gestorven. Zijn wens was dan ook dat hij in zijn militaire uitrusting zou sterven: *'Doet my ten minsten aan myn schootvrije wapenrok, gespt myn zwaard aan, zet my den helm op 't hoofd, geeft my myn schild in de linker, en myn byl in myne rechterhand, op dat ik, die de sterkste der Oorlogshelden ben, op de wyze der Helden sterve'*.⁸⁷ Door het sterven in militaire uitrusting, de wapenrok, het zwaard en de bijl, stierf de graaf van Northumberland toch in ere. Zo leek het alsof hij op het slagveld gestorven was. Deze militaire uitrusting is hier dus een symbool geworden van de eer van de drager en symboliseert wat de drager heeft betekend voor het vaderland.

Van Alkemade schrijft in dezelfde publicatie ook kort iets over de grafkunst, waar soms de wapenrok in werd verbeeld. Tijdens de middeleeuwen was het gebruikelijk om door middel van de grafkunst te laten zien wanneer de overledene was geboren, op welke manier hij was overleden en welke *eer-amp*ten de overledene had bediend. Koningen en de Prinsen werden hierom afgebeeld met hun wapenrok, schild, kroon en verdere blazoenen die tot hen behoorden. Ridders en Edellieden werden juist niet verbeeld in hun wapenrok tenzij ze op het bed van eer, voor hun vaderland gestorven waren.⁸⁸ De wapenrok werd dus in de grafkunst ingezet als een middel om de stand en eer van de overledene te laten zien en in zekere zin ook om bepaalde prestige van de overledene uit te beelden. Dit bevestigt het idee van het inzetten van de wapenrok in het adellijke uitvaartceremonieel als een symbool voor status.

---

⁸⁷ Cornelis van Alkemade, *Inleidinge tot het ceremonieel, en de plegtigheden der begraavenissen en der wapen-kunde* (Delft: Andries Voorstad, 1713), 2-5.

⁸⁸ *Ibid.*, 209-210.

2.4. Een ridderlijk cluster

De wapenrok werd dus als ridderlijk symbool megedragen in de stadhoudelijke rouwstoet. In datzelfde gedeelte werden er ook andere voorwerpen van ridderlijkheid megedragen. Deze konden per uitvaart soms variëren, als een stadhouder bijvoorbeeld een aparte titel had. De voorwerpen die vast op het programma stonden waren de wapenrok, het schild, de helm en het rapier. In de uitvaartstoet van Willem van Oranje werden al deze voorwerpen megedragen (afb. 8a, 8b).⁸⁹ Dit was ook het geval bij de rouwstoet van prins Maurits (afb. 9). Het lijkt erop dat er, naast deze ornamenten, ook handschoenen en rijsporen zijn toegevoegd. Bij de rouwstoet van stadhouder Willem IV was dit ook het geval, dus het is waarschijnlijk dat deze ornamenten ook bij de uitvaart van Maurits werden megedragen (afb. 10). Tijdens de uitvaartstoet van Frederik Hendrik werden dezelfde voorwerpen megedragen als in de uitvaartstoet van Willem van Oranje, maar dan in een andere volgorde (afb. 11).⁹⁰

Afb 8a. Hendrick Goltzius, *Begrafenisstoet van Willem van Oranje (blad 7)*, 1584-1638, ets en gravure op papier, 158x360 mm, Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-1883-A-7393G (foto: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.451526>, geraadpleegd 16 december 2020).

⁸⁹ C. Santing, "Spreken vanuit het graf. De stoffelijke resten van Willem van Oranje in hun politiek-culturele betekenis," *BMGN-Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 17, DOI: <http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6560> (geraadpleegd 29 januari 2021).

⁹⁰ Pieter Jansz. Post, *Begraefenis van syne hoogheyt Frederic Henric, by der gratien gods prince van orange...* (Amsterdam, van Ravesteyn, 1651), 35.

Afb 8b. Hendrick Goltzius, *Begrafenisstoet van Willem van Oranje (blad 8)*, 1584-1638, ets en gravure op papier, 158x360 mm, Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-1883-A-7393H (foto: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.451528>, geraadpleegd 16 december 2020).

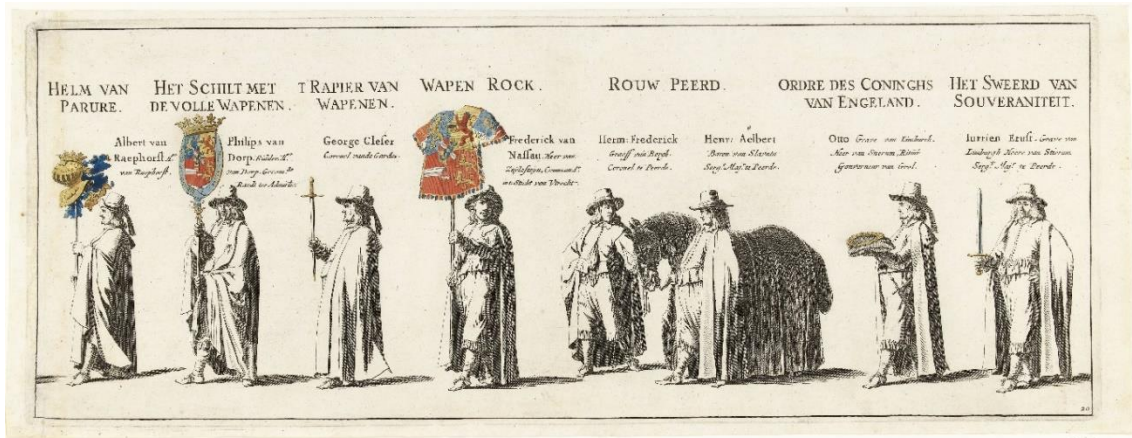

Afb 9. *Uitvaart van prins Maurits, 1625 (detail)*, 1625, ets met tekst in boekdruk op papier, 170x458 mm, Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-OB-76.425 (foto: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.458865>, geraadpleegd 16 december 2020).

Afb 10. Iven Bensoet, *Begrafenisstoet van Willem IV, 1752 (detail)*, 1752, ets met tekst in boekdruk op papier, 480x1190 mm, Rijksmuseum Amsterdam, FMH 4034-a (foto: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.487151>, geraadpleegd 16 december 2020).

Afb 11. Pieter Nolpe naar Pieter Jansz. Post, *De begrafenisstoet van Frederik Hendrik* (plaat nr. 20), 1647, ets en deels met de hand gekleurd op papier, 209x550 mm, Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-OB-67.998 (foto: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.337321>, geraadpleegd 16 december 2020).

Een aanwijzing voor het feit dat het publiek deze voorwerpen ook associeerden met ridderlijkheid, is te vinden in de prent die gemaakt is naar aanleiding van de uitvaart van prins Maurits. Op de prent is Maurits' rouwstoet afgebeeld en onderaan is een legenda aangebracht waarin alle onderdelen van de stoet zijn geïdentificeerd. De wapenrok en de andere ornamenten worden hier met één term omschreven: *Cavalliers ende Édelé dé Oorloge hanterede*. (afb. 12 (23.24.25.)). De ornamenten worden hier dus gerelateerd aan oorlogsvoering, wat oorspronkelijk uitsluitend voor de adel was weggelegd. Ook zijn deze ornamenten voornamelijk voorwerpen die oorspronkelijk behoorden tot de militaire uitrusting van de stadhouder.

9 Meurs.	Edelé dé Oorloge hanterede.
10 Chalon.	26 Lijf-Peert.
11 Dietz.	27 Een persoon met een blanck Sweert.
12 Vianden.	28 Een Graefreprenteren- de de Graeffelijcke Crone.
13 Catzenleboghen.	29 Edelen ende Raedt vande Prins Zal:
14 Nassouw.	30 Secretarissen.
15 Oraengien.	
16. 17. 18. 19. 20. 21. 22.	
23. 24. 25. Cavalliers ende	

Afb 12. *Uitvaart van prins Maurits, 1625 (detail)*, 1625, ets met tekst in boekdruk op papier, 170x458 mm, Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-OB-76.425 (foto: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.458865>, geraadpleegd 16 december 2020).

Dit cluster aan ornamenten was bij elke stadhoudelijke uitvaart steeds gesitueerd op dezelfde plek, in het 'private' gedeelte van de rouwstoet. Het bevond zich achter de tekenen van de vier kwartieren en vòòr (de belangrijkste personen rondom) de baar. Deze symbolen verwezen dus uitsluitend naar de stadhouder in de hoedanigheid van particulier edelman en niet naar zijn politieke functie van stadhouder.⁹¹

2.5. Besluit

De wapenrok, een vast onderdeel van de stadhoudelijke uitvaartstoet, droeg binnen het propagandistische mechanisme achter het stadhoudelijke uitvaartceremonieel zijn eigen functie. Dit object werd samen met een stel andere ornamenten, welke konden variëren per stadhoudelijke uitvaart, in het derde deel van de stadhoudelijke rouwstoet megedragen. Na de gehele rouwceremonie werd het merendeel van deze ornamenten waarschijnlijk gehecht aan een rouwbord, die na de ceremonie boven het graf van de stadhouder werd opgehangen.

De wapenrok werd waarschijnlijk megedragen om meerdere redenen en had dus een meerduidige functie. Ten eerste is het aannemelijk dat de wapenrok werd ingezet als een symbool van militaire macht. Doordat het ambt van stadhouder tot 1674 niet erfelijk was, was het voor de familie van de overleden Oranje-stadhouder belangrijk om hun macht te legitimeren en daarmee hun dynastie. De Oranje-stadhouders hadden een zeer grote invloed op het leger, ondanks dat zij daarin formeel ondergeschikt waren aan de Staten van Holland. Militaire macht was dus een essentieel bestanddeel van het stadhouderschap en het commando over het leger vormde voor de Oranjes een enorm machtpotentieel. De wapenrok was een van de ornamenten die werd ingezet om dit militaire machtpotentieel uit te dragen. Het object werd duidelijk geassocieerd met militaire macht. Het was van oudsher onderdeel van de militaire uitrusting van de stadhouder, net zoals de andere objecten die in datzelfde gedeelte van de rouwstoet werden megedragen en welke uiteindelijk

---

⁹¹ G.H. Janssen, "Political Ambiguity and Confessional Diversity in the Funeral Processions of Stadholders in the Dutch Republic." *Sixteenth Century Journal* (2009)2: 291, DOI: <https://www-escj-org.proxy.library.uu.nl/pdf/175> (geraadpleegd 24 november 2020).

samen met de wapenrok werden vastgehecht aan een rouwbord. Bovendien werd dit gedeelte van de stoet met de wapenrok omschreven als *Cavalliers ende Édelé dé Oorloge hanterede*.

Ten tweede diende de wapenrok waarschijnlijk voor het duidelijk maken van het standsverschil tussen de stadhouder en de rest van het volk. De familie Oranje-Nassau was van oudsher een ridderlijke familie, wat hen daardoor bepaalde privileges gaf. Met de opkomst van een nieuw soort edelman, de rijke middenklasse, zag de adel zich genoodzaakt om dit oude standsverschil weer duidelijk te maken. Zij zette verschillende strategieën in om dit doel te bereiken. De adel moest het vooral hebben van hun symbolische kapitaal, omdat zij financieel gezien vaak werd geëvenaard en soms zelf werd overtrokken door de rijke middenklasse. Dit symbolische kapitaal bestond vooral uit traditie en afkomst. Het stadhouderlijke uitvaartceremonieel was van zichzelf al een traditie en leende zich goed om het symbolische kapitaal uit te dragen. Dit werd onder meer gedaan door het inzetten van heraldiek en symbolen om de ridderlijke en adellijke afkomst te benadrukken. De wapenrok was zo'n symbool en werd ingezet om de ridderlijkheid en adellijke afkomst van de stadhouder te laten zien. Ten eerste werd de wapenrok gezien als een ridderlijk symbool en refereerde het naar de adelgeschiedenis. Het werd geassocieerd met militaire macht en oorlogsvoering, wat een uitsluitend adellijke bezigheid was. Een wapenrok werd dus ook alleen gedragen door de adel. Bovendien is de voorstelling van de wapenrok heraldisch van aard. Er is meerdere malen het wapenschild afgebeeld dat tussen 1629 en 1689 werd gevoerd door de prins van Oranje. Dit wapenschild is weer op te delen in wapenschilden van afzonderlijke graafschappen. Deze werden vaak opgenomen in het wapen van een vorst om zijn gezag over die gebieden aan te duiden en te benadrukken. Ook in de grafkunst werd de wapenrok ingezet om een standsonderscheid te laten zien. Het is dus aannemelijk dat de wapenrok dit doel ook diende in het uitvaartceremonieel.

Een derde en laatste functie van het meedragen van de wapenrok in het stadhouderlijke uitvaartceremonieel is het laten zien van wat de stadhouder heeft betekend voor het volk, wat indirect weer aanzien creëert en de

stadhouderlijke macht legitimeert. De wapenrok werd gezien als een symbool van eer en liet het zien dat de overledene voor het vaderland was gestorven. Het meedragen van de wapenrok en andere militaire symbolen zoals het schild en de rapier werd dus waarschijnlijk ingezet om te laten zien dat de overledene een eervolle dood was gestorven.

De overkoepelende functie van het meedragen van de wapenrok in het stadhouderlijke uitvaartceremonieel was propagandistisch van aard. De wapenrok werd ingezet om iets over de identiteit van de stadhouder te vertellen en de stadhouderlijke machtspositie en die van de familie te legitimeren. Bovendien was het overbrengen van dergelijke boodschappen belangrijk voor de instandhouding van de stadhouderlijke oranjedynastie.

Conclusie

De wapenrok had dus een meerduidige functie binnen de context van het stadhoudelijk uitvaartceremonieel ten tijde van de Republiek. De functie van dit specifieke onderdeel past binnen de theorie over de functie van het gehele stadhoudelijke uitvaartceremonieel en bevestigt deze theorie dus ook. Het overkoepelende doel van het stadhoudelijke uitvaartceremonieel was om een bepaalde hiërarchie te creëren tussen de vorst en de bevolking. De wapenrok kan beschouwd worden als een klein deel van het geconstrueerde (zelf)portret van de overledene en draagt voor bovenstaand doel zijn eigen steentje bij. Het betrekken van de wapenrok binnen het uitvaartceremonieel draagt bij aan het legitimeren van de stadhoudelijke macht en dynastie van de familie van de Oranje-stadhouder door te verwijzen naar het militaire machtspotentieel. Bovendien laat de wapenrok de adellijke en ridderlijke identiteit van de stadhoudelijke familie zien, wat het standsverschil moet benadrukken. Dit onderzoek is een extensie van de bestaande literatuur over het stadhoudelijke uitvaartceremonieel en geeft ons een dieper begrip van het achterliggende propagandistische mechanisme. Het onderzoek wijst bovendien uit dat elk detail van de stadhoudelijke uitvaart tot in de puntjes verzorgd en uitgekozen was en dat elk individueel element apart bijdraagt aan het geconstrueerd (zelf)portret van de overledene. Elk element heeft dus zijn eigen functie en betekenis. Voor een dieper en breder begrip van het onderwerp is het dus essentieel om verder te kijken dan het gehele plaatje en in te zoomen op de verschillende elementen van het stadhoudelijke uitvaartceremonieel.

Hiermee is echter de kous nog niet af. Een interessante kwestie voor verder onderzoek naar dit onderwerp is bijvoorbeeld het doen van een vergelijking tussen het gebruik van de wapenrok in het stadhoudelijke uitvaartceremonieel van de familie Nassau-Dietz en de familie Oranje-Nassau. De stadhouders in de noordelijke Nederlanden voerden namelijk een andere politiek dan de familie Oranje-Nassau, wat wellicht kan zorgen voor een andere opbouw en betekenis van de uitvaartstoet. Een goed startpunt voor dit onderzoek is bijvoorbeeld een analyse van de uitvaart van Ernest Casimir, Count of Nassau-Dietz (1573-1632). Hij was stadhouder van de gewesten

Friesland, Groningen en Drenthe.⁹² Een vergelijking zoals deze kan ons bijvoorbeeld meer inzicht brengen in de verhoudingen en verschillen die zich tussen deze twee stadhouderlijke gebieden afspeelde.

---

⁹² Lidewij Nissen, "Staging the Nassau-Dietz Identity: Funerary Culture and Managing Succession at the Frisian Nassau Court in the Seventeenth Century." *The Court Historian* 25(2020)1: 15. DOI: <https://doi.org/10.1080/14629712.2020.1728931> (geraadpleegd 24 november 2020).

Bibliografie

Alkemade, Cornelis van. *Inleidinge tot het ceremonieel, en de plegtigheden der begraavenissen en der wapen-kunde*. Delft: Andries Voorstad, 1713.

Alma, Redmer, Conrad Gietman, Albert Mensema, red. *Adel en heraldiek in de Nederlanden: adellijke identiteit en representatie*. Hilversum: verloren, 2012.

Bijleveld, Nikolaj. "Gelijkheid en onderscheid in de adellijke begrafenisrituelen van de achttiende eeuw." In *Virtus: Journal of Nobility Studies* 16(2010): 19-33, DOI: <https://virtusjournal.org/article/view/31692> (geraadpleegd 11 januari 2021).

Boer, Pim den. "Naar een geschiedenis van de dood: Mogelijkheden tot onderzoek naar de houding ten opzichte van de dode en de dood ten tijde van de Republiek*" In *Tijdschrift voor Geschiedenis* 89(1976): 161-201, DOI: <http://resources.huygens.knaw.nl/retroboeken/tvg/#source=89&page=206&accessor=toc> (geraadpleegd 28 januari 2021).

Cools, C.H.L.I. "Uitvaarten als intredes: de scenografie van de successie bij aristocratische begraafnissen in de Bourgondisch-Habsburgse landen en in de jonge Republiek." In *Bourgondië voorbij: de Nederlanden 1250-1650*, redactie Mario Damen en Louis Sicking, 193-205. Hilversum: Verloren. 2010. DOI: <https://lirias.kuleuven.be/1961894?limo=0> (geraadpleegd 25 november 2020).

Duerloo, Luc. "Het blazoens Ontsmet: Adellijke heraldiek als toe-eigening van eer en deugd, 1550-1750." In *BMGN – Low Countries Historical Review* 123(2008)4: 633-654, DOI: <https://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6890> (geraadpleegd 3 december 2020).

Heijbroek, J.F., red. *Voor Nederland Bewaard: de verzamelingen van het koninklijk oudheidkundig genootschap in het rijksmuseum*. Baarn: De Prom, 1995.

Janssen, G.H. "Dynastieke transfer in de Republiek. De politieke en religieuze betekenis van de stadhouderlijke begrafenisstoet." *Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 208-232. DOI:

<https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/242655> (geraadpleegd 9 november 2020).

Janssen, G.H. "Political Ambiguity and Confessional Diversity in the Funeral Processions of Stadholders in the Dutch Republic." *Sixteenth Century Journal* (2009)2: 283-294. DOI: <https://www-escj-org.proxy.library.uu.nl/pdf/175> (geraadpleegd 24 november 2020).

Laarse, Rob van der. "Virtus en distinctie: de ridders van de Republiek." In *Virtus: Journal of Nobility Studies* 14(2007): 7-36. DOI: <https://virtusjournal.org/article/view/31654> (geraadpleegd 14 januari 2021).

Landwehr, John. *Splendid ceremonieën: state entries and royal funerals in the low countries, 1515-1791, a bibliography*. Den Haag: Drukkerij Trio, 1971.

Mensema, Albert. "Doch de doodt is verslongen tot ovrwinning*": de riddermatige lijkstaties in Zwolle in de zeventiende eeuw." In *Adel en heraldiek in de Nederlanden: adellijke identiteit en representatie*, redactie Redmer Alma, Conrad Gietman en Albert Mensema, 169-202. Hilversum: Verloren, 2012.

'Nassause wapenrok, Johan Pietersz. Smout (toegeschreven aan), 1647'. Het Rijksmuseum. Geraadpleegd 29 januari 2021. <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/NG-KOG-42> .

Nissen, Lidewij. "Staging the Nassau-Dietz Identity: Funerary Culture and Managing Succession at the Frisian Nassau Court in the Seventeenth Century." *The Court Historian* 25(2020)1: 15-30. DOI: <https://doi.org/10.1080/14629712.2020.1728931> (geraadpleegd 24 november 2020).

Post, Pieter Jansz. *Begraefnisse van syne hoogheyt Frederic Henric, by der gratien gods prince van orange...* Amsterdam, Nicolaes van Ravesteyn (drukker) en Pieter Jansz. Post (uitgever), 1651. DOI: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.303603> (geraadpleegd 29 december 2020).

Prak, Maarten. "Republiek en vorst: De stadhouders en het staatsvormingsproces in de Noordelijke Nederlanden, 16^e-18^e eeuw." *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 16(1989)2: 28-52.

Rietstap, J.B. *Handboek der wapenkunde*. Leiden: E.J. Brill: 1943.

Rowen, Herbert, H. *The Princes of Orange: the Stadholders in the Dutch Republic*, Cambridge: Cambridge University Press, 2011. DOI: <https://doi-org.proxy.library.uu.nl/10.1017/CBO9780511599552> (geraadpleegd 27 januari 2021).

Santing, C. "Spreken vanuit het graf. De stoffelijke resten van Willem van Oranje in hun politiek-culturele betekenis." *BMGN-Low Countries Historical Review* 122(2007)2: 181-207. DOI: <http://doi.org/10.18352/bmgn-lchr.6560> (geraadpleegd 24 november 2020).

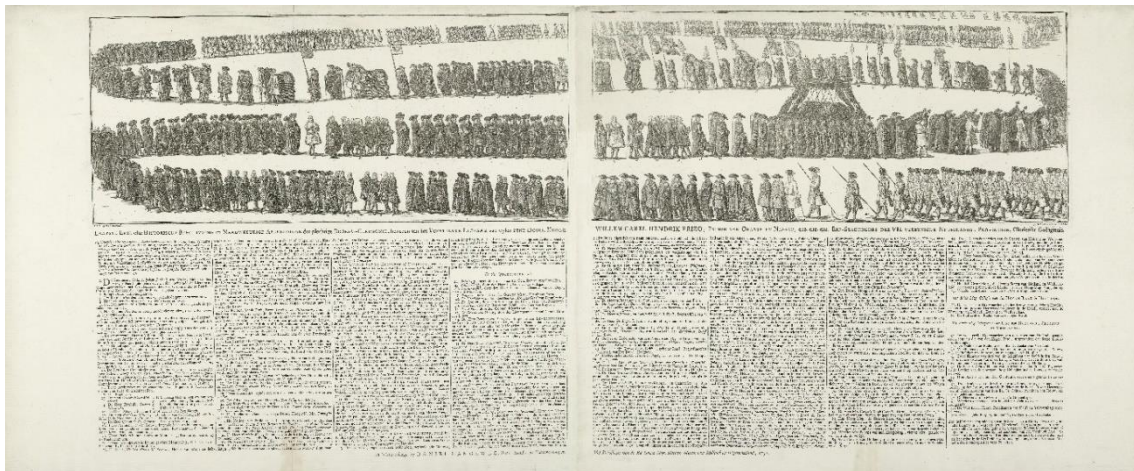
Snoep, D.P. *Praal en Propaganda: Triumfalia in de Noordelijke Nederlanden in de 16de en 17de eeuw*, Alphen aan den Rijn: Canaletto, 1975.

Snoep, D.P. redactie *Dood en begraven: sterven en rouwen 1700-1900*. Utrecht: Centraal Museum, 1980. Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in het Centraal Museum, Utrecht, 15 mei-6 juli 1980.

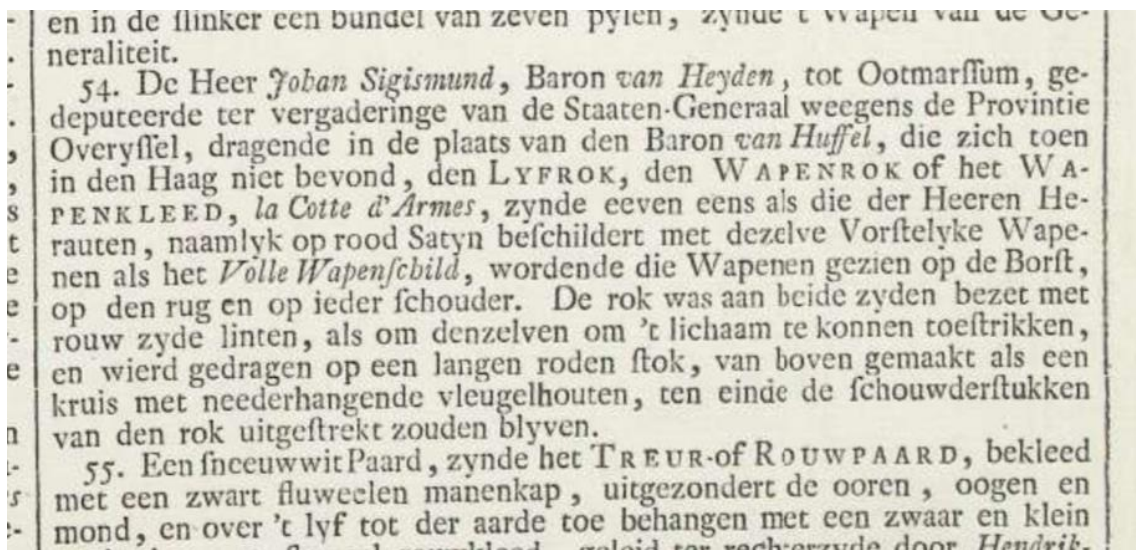
Streng, Jean. "De adel in de Republiek." In *Virtus: Journal of Nobility Studies* 10(2003): 71-101. DOI: <https://virtusjournal.org/article/view/31350/28625> (geraadpleegd 3 december 2020).

Thøfner, Margit. *A common Art: urban ceremonial in Antwerp and Brussels during and after the Dutch revolt*. Zwolle, Waanders, 2007.

Bijlage 1 – Pamflet van de lijkstatie van Willem IV

Afb A. Ivan Besoet, *Begrafnisstoet van Willem IV, 1752*, 1752, ets met tekst in boekdruk, 480x1190 mm, Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-OB-84.424 (foto: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.487151>, geraadpleegd 28 januari 2021).

Afb B. Ivan Besoet, *Begrafnisstoet van Willem IV, 1752 (detail)*, 1752, ets met tekst in boekdruk, 480x1190 mm, Rijksmuseum Amsterdam, RP-P-OB-84.424 (foto: <http://hdl.handle.net/10934/RM0001.COLLECT.487151>, geraadpleegd 28 januari 2021).